

Työ, aika ja teollistuminen varhaisessa marxilaisuudessa

C r a i g B r a n d i s t

On tiedetty jo pitkään, että teollistuminen tarkoitti vallankumousta myös ajan ymmärtämisessä, kun esiteollisista tai vain osittain teollisista työn tekemisen ja elämän organisoimisen tavoista siirryttiin teollisen yhteiskunnan säatelemiin aikatauluihin. Siinä missä esiteollisen yhteiskunnan työaikataulut perustuivat vuodenviertoon ja muihin vastaaviin epäsäännöllisiin rytmeihin, teollistuminen vaati välttämättä tarkempaa ja yhdenmukaisempaa aikatauluttamista, ajan synkronisoimista.

Kuten E. P. Thompson (1991 [1967], 382) kuitenkin totesi muutamia vuosikymmeniä sitten, muutos ei koskaan ole yksiselitteinen, kun yhteiskunta siirtyy ajan synkronisoimista ja aikataulujen tarkkuutta vaativiin tuottamisen muotoihin. Se on nähtävä yhteydessä kunkin yhteiskunnan kulttuurisiin piirteisiin, kuten valtajärjestelmiin, omistussuhteisiin ja uskonnollisiin instituutioihin. Jotta tätä ajan ymmärtämisessä tapahtunutta muutosta ja siihen liittyvää vastarintaa voitaisiin analysoida syvällisesti, huomiota tulisikin kiinnittää näihin tekijöihin.

Vallankumouksen jälkeisellä Venäjällä aikaan liittyviin kysymyksiin kiinnitettiin runsaasti huomiota eri näkökulmista ja eri tieteenaloilla.

Venäjän tilanne ensimmäisen maailmansodan ja sisällissodan jälkeen oli vaikea: sen talous oli tuhoutunut, se oli yhteiskunnallisesti hajallaan ja sille vihamielisten voimien ympäröimä. Paineet saavuttaa sellainen tuotannon taso, joka pystyisi täyttämään elämän perustarpeet – saati sitten vallankumouksellisten joukkojen toiveet – olivat tässä tilanteessa kovat. Vallankumousliikkeen ytimen muodostaneet luokkatietoiset työläiset oli siirretty puna-armeijaan, byrokraattiseen koneistoon, joka luotiin pitämään valtio koossa sodan aikana, tai sitten he olivat valuneet takaisin maaseudulle, mistä olivat vastikään lähteneet. Kun talous alkoi elpyä, uusi talonpoikien sukupolvi saapui maaseudulta ja muodosti urbaanin tuotannon perustan. Näillä työläisillä ei ollut edellisen sukupolven poliittista taustaa, eivätkä he olleet tämän tavoin järjestäytyneitä. He toivat mukanaan ajan ymmärtämisen tavan, joka oli ristiriidassa teollisen tuotantojärjestelmän kanssa.

Eri eturyhmien käsitykset yhteiskunnan tulevasta kehityksestä kilpailivat uuden talouspolitiikan eli NEP:in aikaisella Venäjällä. Yhtäältä Venäjällä oli kansainvälinen vallankumouksellinen liike, joka tyrehtyi vuoteen 1923 mennessä. Se jätti jälkeensä johdon, joka edelleen kannatti ei-kapitalistista kehityspolkua mutta oli nyt vailla liikettä, joka sen toteuttaisi. Toisaalta Venäjällä oli myös nopeasti kasvava porvaristo, joka piti maata koossa ulkomailta uhkaavien taloudellisten ja sotilaallisten paineiden edessä ja joka joutui yhä vahvemmin alistamaan politiikan valtioiden tasolla tapahtuvalle pääomien väliselle kilpailulle. 1920-luvun kuluessa valtion

johto vähitellen omaksui kilpailun ohjaaman kartuttamisen politiikan. Samalla se muotoili uudestaan eräitä teoreettisia kysymyksiä. Näistä keskeisin oli Stalinin teoria sosialismista yhdessä valtiossa, jota Buharin myöhemmin kehitti edelleen. Ensimmäisen viisivuotissuunnitelman käynnistymisen myötä kilpailusta tuli politiikan ainoa määrittäjä, mikä tarkoitti perinpohjaisia muutoksia valtarakenteissa ja täydellistä taloudellisen kehityksen alistamista sotilaallisen kilpailun ohjaamalle pääoman kasvattamiselle. Sisällissodan päättymisen ja viisivuotissuunnitelman välillä esitetyt tuotantotason nostamista koskevat näkemykset tulee ymmärtää tässä kontekstissa. Vaikka tuottavuuden kohottamisen tarve oli itsestään selvää kaikille asianosaisille, ja vaikka vaatimus uudenlaisten työskentelymuotojen kehittämisestä ja uudenlaisen aikatietoisuuden teroittamisesta työläisten mieliin hyväksyttiin yleisesti, vaihtelivat näkemykset niistä keinoista, joilla nämä päämäärät saavutettaisiin, sen mukaan, miten kehitys itsessään ymmärrettiin. Eri näkemysten puolestapuhujat viittasivat Marxin *Pääoman* keskeisiin kategorioihin, joissa abstraktin työn ja työvoiman kehitys olivat tärkeässä roolissa.

Työn ja työläisten aikatietoisuuden välinen suhde oli askarruttanut varhaisia marxilaisia ajattelijoita jo ennen vallankumousta. *Pääoman* venäjäksi kääntämisen myötä Marxin abstraktin työn ja työvoiman (*Arbeitskraft*) käsitteistä tuli tärkeitä, sillä niiden avulla työ voitiin nähdä erillään erityispiirteistään ja määrittää se ihmisen energian käytöksi tuotantoprosessissa. Marx toteaa kuuluisassa otteessa:

Yhtäältä kaikki työ on ihmistyövoiman käyttämistä fysiologisessa mielessä ja tällaisena yhtäläisenä, abstraktisti inhimillisenä työnä se luo tavara-arvoa. Toisaalta kaikki työ on myös ihmistyövoiman kuluttamista tarkoituksiperäisessä muodossa ja tällaisena konkreettisena hyödyllisenä työnä se tuottaa käyttöarvoa. (Marx 1952, 53.)

Kun työn eri muodot suunnataan hyödykkeiden tuottamiseen, ne voidaan yksinkertaistaa

ajallisesti mitattaviksi. Kuten neuvostoliittolainen taloustieteilijä Isaak Rubin esittää, ”näin määriteltynä abstraktin työn käsite on fysiologinen käsite, johon ei liity yhteiskunnallisia tai historiallisia elementtejä. Abstraktin työn käsite on olemassa kaikkina historiallisina aikakausina riippumatta kulloisestakin yhteiskunnallisesta tuotantomuodosta.” (Rubin 1972 [1928].) Kuitenkin, kuten Rubin jatkaa, Marxin analyysissa ”abstrakti työ ei ole vain yhteiskunnallisesti yhtäläistettyä työtä, siis abstrahoitua konkreettisista ominaisuuksistaan, objektiivista ja homogeenistä työtä. Se on työtä, josta tulee yhteiskunnallista ainoastaan objektiivisena ja homogeenisenä.”

Työvoima on siten yhteiskunnallinen ja historiallinen ilmiö, sillä työn määrällisenä ulottuvuutena kapitalismissa se edustaa yhteiskunnallisesti välttämätöntä työaikaa, joka tarvitaan tietyn hyödykkeen tuottamiseksi valitsevissa historiallisissa tuotanto-olosuhteissa. Tästä keskiarvosta tulee yleinen, tuottajien toiminnasta aiheutuva ajallinen normi; siitä tulee ”kvasiobjektiivinen välttämättömyys”, johon heidän täytyy mukautua. Näin ”työ, joka siten mitataan ajassa, ei vaikuta itse asiassa olevan eri henkilöiden työtä, vaan päinvastoin eri työtätekevät yksilöt näyttävät pelkinä tämän työn eliminä” (Marx 1999 [1859]). Työläisten ei pelkästään tarvitse tuottaa ja vaihtaa hyödykkeitä selviytyäkseen, vaan heidän täytyy myös saavuttaa ajallinen normi, jonka yhteiskunnallisesti välttämätön työaika ilmoittaa. Kuten Moishe Postone tiivistää (1993, 191), yhteiskunnallisesti välttämätön työaika on ”kapitalismin vieraantuneiden yhteiskunnallisten suhteiden rakenteita luonnehtivan abstraktin vallan ajallinen ulottuvuus. Yhteiskunnallisella kokonaisuudella, jonka työ muodostaa objektiivisena yleisenä välillisenä vaikutuksena, on ajallinen luonne, jolloin ajasta tulee välttämättömyys.” Tämä työn kaksinaisuus on kapitalismin ydin ja paljon olennaisempi tekijä kuin tuotantovälineiden yksityisomistus tai markkinat.

Abstraktin työn kehittymisen myötä työläisten on sopeuduttava työskentelemään abstraktilla tavalla mitattavissa olevan yhteiskunnallisen työ-

ajan mukaan. Ajasta täytyy tulla yhdenmukaista, homogeenistä ja jatkuvaa, ”itsenäinen kehikko, jossa liike, tapahtumat ja teot tapahtuvat”, pikemminkin kuin ”riippuvainen muuttuja, tapahtumien, sattumien tai tekojen funktio” (Postone 1993, 202). Suurimmassa osassa varhaista venäläistä marxismia vallitseva trendi oli kuitenkin uskollisuus ylihistorialliselle, fysiologiselle työn käsitteelle ja siten marxismin yksinkertaistaminen ”ontologiseen marxismiin, jonka juuret ovat aineen energetiikassa” (Rabinbach 1992, 82). Tämän yksinkertaistuksen tuloksena oli esitys työvoimasta transsendenttina periaatteena, joka saa tietynlaisia muotoja (tuotantotapoja) tietyissä yhteiskunnan lineaarisen kehittymisen vaiheissa – tekniikka ymmärrettynä saksan termin *Technik* merkityksessä, aineellisen kulttuurin toimintatapoina ja käytänteinä. Yhteiskunnalliset voimat ja instituutiot kuten yksityisomistus voisivat hankaloittaa tuotannon historiallista kehittymistä sen ulkopuolelta käsin, mutta tätä kehittymistä ei voitaisi nähdä ”olennaisella tavalla teknisenä ja yhteiskunnallisena prosessina, jonka kehitys on ristiriitaista” (Postone 1993, 199).

Plehanov ja Bücher

Vaikka Pjotr Struve ja muut tasoittivatkin polkua Marxin *Pääomassa* esittämästä kaksinaisesta väitteestä edellä käsiteltyyn yksinkertaistamiseen, vasta Georgi Plehanov yleisti tämän näkemyksen marxilaisuudesta kaikenkattavaksi maailmankuvaksi. Plehanov pyrki Labriolan, Mehringin ja Karl Kautskyn tavoin ”systematisoimaan historiallisen materialismin kokonaisvaltaiseksi teoriaksi ihmisestä ja luonnosta; teoriaksi, joka voisi korvata kilpailevat porvarilliset tieteenalat ja taata työväenliikkeelle laajan ja yhtenäisen näkemyksen maailmasta ja jonka sen aktiivit voisivat helposti ymmärtää”, kuten Perry Anderson (1979, 5) muotoilee. Teoreettisessa kehittelystään Plehanov tukeutui 1800-luvun lopun antropologiseen materialismiin sekä fysiologiaan ja vahvisti sitä filosofisella monismilla, joka perustui pitkälti Spinozan materialistiseen luentaan: ”olemassaolon lait ovat samalla ajat-

telun lakeja” (lainaus Steila 1991, 79). Työstä tulee voima muiden rinnalla mutta kuitenkin sellainen voima, joka voitaisiin lopulta muuntaa tietoisuudeksi, jotta työn ominaisuudet tietyyssä yhteiskunnassa vastaisivat työläisen tietoisuuden muotoa. Siinä missä Marxin dialektisessa käsityksessä luonnon ja yksilön nähdään rakentuvan suhteessa toisiinsa, Plehanov esittää ihmisen kykenevän käsittämään muita luonnon objekteja, koska työn tekemisen kautta aistihavainnot pääsevät yhteyteen objektin ominaisuuksien kanssa. Työn tekemisen prosessista itsessään tulee nyt kaiken ajattelun edellytys ja suhteista tuotantovälineisiin määräävä tekijä ideologian rakenteessa. Tila ja aika eivät enää ole apriorisia kantilaisessa mielessä vaan kuuluvat objektiivisina luontoon, ja historiallinen materialismi on ihmislajin ”historiallisen kohtalon” tutkimista.

Kun Plehanov laajensi ideansa koskemaan yhteiskuntaa ja kulttuuria, hänen käyttämänsä lähteet olivat varsin epämarxilaisia. Biologisen darwinismin ja Spencerin yhteiskunnallisen evoluutioteorian ohessa Plehanov tukeutui merkittävän saksalaisen taloustieteilijän ja antropologin Karl Bücherin teokseen *Arbeit und Rhythmus* (1896, Työ ja rytmi), jossa esitetään fysiologisen ja yhteiskunnallisen ajan yhdistyvän työn tekemisen prosessissa.¹ Tässä teoksessa, jonka vuosina 1899 ja 1923 julkaistuilla venäjännöksillä oli merkittävä vaikutus, Bücher esittää analysoimalla laajaa otosta työlauluja, että perinteisissä yhteiskunnissa työn tekemisen kesto ja tempo vastasi kehon orgaanisia rytmejä, mikä ilmeni iskulauseissa, taputuksissa ja lauluissa, joiden koordinoimana ryhmä suoritti kollektiivisen työtehtävänsä. Nämä rytmit kuitenkin muuttuivat tuotannon teknologistuessa, mikä johti soolo-osuuksien ja kuorojen lisääntymiseen ”suhteessa työn tekemisen tapaan; siihen, suorittaako sen yksittäinen työntekijä vai koko ryhmä, joista jälkimmäinen jakautuu alaryhmiin” (Plehanov 1953 [1899–1912], 46). Työn luonne vaikuttaa myös laulujen sisältöön ja siten myös lyriikkaan, ja niinpä työtä voidaan pitää molempien peruselementtinä. Plehanov tiivistää:

Mikäli Bücherin hätkähdyttävät päätelmät pitävät paikkansa, voimme sanoa, että inhimillinen luonto (ihmisen hermojärjestelmän fysiologinen luonne) on taannut ihmiselle taidon, jolla tunnistaa rytmien musikaalisuus ja nauttia siitä, samalla kun tuottamisen tekniikka on ollut määräävä tekijä tämän taidon myöhemmässä kehityksessä (Plehanov 1953 [1899–1912], 47).

Erityisen tärkeä hahmo Bücherin vastaanotossa oli Aleksandr Veselovski, joka esitti ”laululeikkien” vastaavan tarvetta vapauttaa ”kertynyttä fyysistä ja psyykkistä energiaa rytmisesti organisoituneiden äänien ja liikkeiden avulla” (2004 [1899], 201). Veselovskin mukaan kuorolaulun rytmien järjestyminen nousi esiin ”psykofyysistä katharsista” ilmentävässä leikissä ja tanssissa. Tässä näkemyksessään Veselovski seurasi Bücherin teoksessaan *Die Entstehung der Volkswirtschaft* (1893) esittämää väitettä siitä, että leikki edelsi työtä; tätä väitettä Plehanov kritisoi ja näyttää kääntäneen sen kehitykseltään päinvastaiseksi vuonna 1899 ilmestyneessä teoksessaan (Plehanov 1953 [1899–1912], 77–81).

Veselovski nostaa kuitenkin esille myös Bücherin teoksessaan jossain määrin kehittänyt jättämän ulottuvuuden, nimittäin teorian kielen itsensä syntymisestä alkukantaisessa synkretismissä. Veselovskin mukaan kielellinen elementti oli alun perin sattumanvarainen ja lähes sisällyksetön, sillä emotionaaliset tekijät olivat määrääviä, mutta vähitellen kuoron yhtenäisyys hajosi, mikä johti soolo-osien syntymiseen sekä dialogin kehittymiseen soolo-osien esittäjän ja kuoron välille. Siten sai alkunsa lyriikka ja samanaikaisesti myös taidokkaampi kieli, sillä yhteiskunnallisten suhteiden ja aineellisten etujen eriytyminen, joka korosti sanojen sisällön merkitystä, vaati selkeästi määriteltyjä merkityksiä ja sofistikoitunutta syntaksia (Veselovski 2004 [1899], 203–213; Engelsing 1924, 130–153). Yhdessä Plehanovin työn ensisijaisuutta korostavien väitteiden kanssa tämä näkemys vaikutti voimakkaasti varhaisella neuvosto-Venäjällä, erityisesti sosiaaliantropologiassa ja kirjallisuudentutkimuksessa. Näkemyksen muotoilut

olivat kuitenkin usein lähempänä Bücherin uudelleenkehittelyä Émile Durkheimin teoksessa *Elementary Forms of Religious Life* esittämien ideoiden valossa kuin erityisen marxilaisia käsitteellistyksiä. Kollektiivisen työn rytmit määräävät nyt, miten yhteiskunnat järjestäytyvät, ja luovat rakenteita, jotka ”säädetään yhdenmukaisesti kaiken ajallisen toiminnan kehyksiksi” (Kern 1983, 19–20).

Ludwig Noiré ja Aleksandr Bogdanov

Viimeisessä merkittävässä teoksessaan, *Fundamental Problems of Marxism* (1908), Plehanov toisti Bücherin ajatuksen (1969 [1908], 61) ja myös kannatti Ludwig Noirén teoriaa kielen alkuperän sijaitsemisesta ”yhteistoiminnassa, joka suuntautuu kohti yhteisen tavoitteen saavuttamista; esi-isiemme alkukantainen työ tuotti kielen ja päättelyn” (lainaus Plehanov 1969 [1908], 57). Noirén tuotanto tarjosi lukuisia uusia väitteitä, joiden avulla vahvistaa ylihistoriallinen työn käsite. Plehanovin tavoin Noiré oli suorapuheinen monisti, mutta marxismin tuotannossaan ohittavalle Noirélle maailman ja havainnoinnin lähteenä on pikemminkin Schopenhauerin *tahto* kuin Spinozan *sisältö*. Noiré kuitenkin riisuu tahdolta sen metafyyssistä painolastia esittämällä sen paremminkin kantilaisena edellytyksenä kuin metafyyssisenä entiteettinä. Kieli ja ajattelu muodostavat nyt *mononin*, jonka juuret ovat tahdossa, ”todellisuuden alkuperässä”, sekä lopullisen dynaamisen periaatteen, sillä se on kaiken kokemuksen edellytys (Cloeren 1988, 186–188). Teoksessaan, joka käännettiin venäjäksi ja jota luettiin laajalti, Noiré painotti toimintamme tuotteiden välineellistä luonnetta ja totesi, että kieli, ajattelu ja työ kehittyvät kaikki yhdessä:

Puhe ja työ sijaitsevat, kuten edellä on esitetty, yhtäjaksoisessa suhteessa, joka ei katkea hetkeksiäkään niiden vuorovaikutuksen aikana. Työn avulla saavutettavat ulkoisen todellisuuden muunnokset ovat sukua työtä saatteleville äänille, ja siten nämä äänet saavat määritettävissä olevan merkityksen.

Näin muodostuivat kielen juuret, ne elementit tai alkeissolut, joista sitten kehittyivät kaikki nyt tunnetut kielet. (Nuare 1925 [1880], 41.)

Ei ollut lainkaan vaikeaa löytää yhteistä maa-perää Noirén ideoiden ja Engelsin keskeneräiseksi jääneen, vuonna 1876 kirjoitetun ja vuosina 1895–1896 julkaistun tekstin *The Part played by Labour in the Transition from Ape to Man* välillä. Tässä tekstissä Engels esittää yleisellä tasolla näkemyksiä siitä, miten ”työn kehitys auttoi yhteiskunnan jäseniä lähentymään, koska se kasvatti yhteisöllisen tukemisen ja yhteistyön kehittymistä ja teki selväksi yhteisen toiminnan hyödyllisyyden jokaiselle yksilölle. Lyhyesti sanottuna, kehittyessään ihmiset saavuttivat pisteen, jossa heillä oli jotakin sanottavaa toisilleen.” Engels tiivistää: ”Ensin tulee työ, sen jälkeen, ja sitten rinta rinnan, artikuloitunut puhe” (Engels 1941 [1876], 283–284). Noirén teoksessa oli kuitenkin merkittäviä osia, jotka eivät olleet esillä Engelsillä edes implisiittisesti. Näistä on mainittava erityisesti kaikkialle tunkeutuva antirealismi. Plehanovin yhteydet Noiréhen ovat melko vähäiset, ja onkin varmaa, ettei Plehanov olisi voinut hyväksyä maailman yksinkertaistamista tahdon määräämään kokemukseen missään olosuhteissa.

”Empirinen monisti” Aleksandr Bogdanov, bolševikkien *Vperjod*-ryhmän älyllinen johtaja ja työläiskulttuurin teoreetikko, tarjosi eniten marxilaista säväystä Noirén ideoihin. Vuosina 1918–1920 ilmestyneessä teoksessaan *Kurs poliittiseskoi ekonomiki* Bogdanov jätti huomiotta keskustelun abstraktin työn voimistumisesta hyödykkeitä tuottavissa yhteiskunnissa käsitelläkseen eroa yksinkertaisen ja koulutusta vaativan työn välillä. Tärkeää oli tuotannon monimutkaistuminen ja siihen yhdistyvä työnjako (Bogdanov 1910, 34–35). Bogdanovin positivistisessa kertomuksessa abstraktin työn historiallinen kehittyminen tulee kuitenkin esille implisiittisesti yhteiskunnallisen tietoisuuden muotoina ja ajatuksina siitä, miten fetisistiset ajattelun tavat voidaan välttää. Modernin hyödyketuotannon kehittymisen myötä porvarillisen

yksilön ”yhteiskunnallisesti organisoitunut kokemus” on osallisena tuotannon anarkiaan ja on keskellä hobbesilaista etujen ja kilpailun taistelua, joka ei ole yksilön hallittavissa. Lucio Collettin (1972, 84) muutamaa vuosikymmentä myöhemmin esittämää väitettä enteillen Bogdanov esittää historiallisessa ajassa toimivien yhteiskunnallisten tuotantovoimien ilmentävän itseään vaihtamisen kautta vieraantuneena työnä. Työ on objektiivinen, ulkoinen voima, jolla on yksittäisten subjektien tahdosta tai toiminnasta riippumaton arvo. Yhteiskunnalliset tuotantoprosessit näyttäytyvät tuottajasta erillisinä hyödykkeinä.

Kuten hyvin tiedetään, Bogdanov pyrki muuntamaan marxilaisuuden yleiseksi sosiologiksi tai yhteiskunnallisen organisaation tieteeiksi. Tämän päämäärän saavuttaakseen hän toimi Durkheimin ja Georg Simmelin tavoin pyrkien kehittämään Kantin ”metakritiikin” lähtemällä liikkeelle siitä väitteestä, että ”kantilaisella *a priori*lla, kategorioilla, on itsessään yhteiskunnallinen, historiallinen tai ulkoinen edellytys” (Rose 1981, 22). Siinä missä Durkheimille edellytys oli yhteiskunta ja Simmelille elämä, Bogdanoville se oli yhteisöllinen työ. Bogdanovin mukaan työssä ihminen hajottaa kokemuksensa tuotannon tarpeiden mukaiseksi, ja siten työn luonne vastaa tajunnan rakenteita. Simmelin tavoin Bogdanov pyrki yleistämään Marxin havainnon, minkä tuloksena porvarillisen maailman tavara-fetisismi ei ollut enempää kuin viimeisin ilmentymä fetisistisestä ajattelutavasta, joka voidaan jäljittää uskoon inhimillisestä kokemuksesta riippumatta olemassa oleviin jumalolentoihin. Siten, kuten Simmelillä, tiettyjä kapitalismin ulottuvuuksia kuvaamaan tarkoitettujen huomioiden tulevatkin mihin hyvänsä yhteiskuntaan sovellettavissa oleviksi universaaleiksi huomioiksi, mikä johtaa tinkimiseen analyysin historiallisuudesta. Marxilla jumalolennot ja hyödykkeet ovat kuitenkin periaatteellisella tasolla erilaiset. Kuten John Marot huomauttaa:

[...] jumalat eivät koskaan voisi solmia itsenäisesti suhteita toisiinsa tai ihmisiin, koska heidän

olemassaolonsa oli ihmisistä riippuvaista. Hyödykkeet sen sijaan olivat tällaisissa suhteissa, koska työläisten olemassaolo oli riippuvaista niistä. Hyödykkeet olivat heidän työnsä, eivät heidän aivojensa tuotteita – niillä oli aineellinen, ei ideaalinen, olemassaolo; lisäksi hyödykkeiden liikkuminen markkinoilla saattoi määrätä ja määräsikin työläisten liikkuvuutta, sillä itse työstä oli tullut hyödyke – palkkatyötä. (Marot 1991, 268.)

Hyödykkeiden ja jumalolentojen ”objektiivisuus” on siis erilaista, ja niinpä ei voida ajatella, että luonnon ja työn tulosten näkeminen riippumattomana ihmisestä olisi sama asia kuin jumaliin uskomisen. Vastaavalla tavalla voidaan väittää, että samalla kun yhteiskunnallisesti välttämätön työaika on kapitalistisen yhteiskunnan vieraantunut abstraktio, se on samasta syystä todellisia vaikutuksia sisältävä voima sinä normina, joka työläisten täytyy saavuttaa. Bogdanoville aika on kokemuksen yhtenäisyyden muoto, joka lopulta juontuu yhteisöllisestä pyrkimyksestä sekä tämän pyrkimyksen vastustamisesta. Bogdanov seuraa fetisismien käsitettä pitkälle kehittyneeseen yhteiskunnalliseen konstruktivismiin, jonka mukaan usko yhteiskunnan objektiivisuuteen ja luontoon oli fetisististä ja suoraan porvariston tuotantoprosessiin kohdistuvasta kokemuksesta kumpuva ajattelun muoto.

Siinä missä Simmelin analyysi johti ainoastaan kulttuurin tragediaan, Bogdanov esitti tien ulos fetisistisestä ajattelusta. Teollisen tuotannon nousu, joka keskitti työläiset yhteen tuottamisen kollektiiviseen prosessiin, tarjosi heille mahdollisuuden kokea yhteiskunnalliset muodot kollektiivisen toiminnan tuloksina. Bogdanov uskoi, että samalla kun proletariaatti oli yhteisöllisessä työn touhussa, se saattoi kokea työläisten keskinäisen riippuvuuden, subjektin ja objektin yhtenäisyyden sekä yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden hyvin välittömällä tavalla. Massatuotannon kehittyminen, joka satoi työläisiä yhteen vielä suurempiin yksikköihin (vallankumouksen aikaan Venäjällä oli eräitä maailman suurimpia tehtaita) mahdollistaisi proletariaatin kokemuksen laajentumisen siten,

että ”toverillisesta yhteistyöstä” tulisi lopulta normitilanne. Tämä ”työn näkökulma” ja ”työn kausaalisuus” voisi tulla itsestään tietoiseksi proletariaatille ominaisen työn tekemisen kokemuksen ansiosta, ja se voisi lopulta johtaa ammoisista ajoista inhimillistä tietoisuutta määränneen ”suuren fetisismien tuhoon”. Tämä kuitenkin tarkoittaisi proletariaatin kokemuksen universaalisuutta: jättäessään työpaikkansa proletariaatti altistui yhteiskunnallisesti vieraalle porvariston kokemukselle, joka kontrolloi sitä mitä Marx kutsui henkiseksi tuotantovälineiksi ja tällä tavoin säilytti kulttuurisen hegemoniansa. Olisikin kehitettävä erityinen proletaarinen kulttuuri, jossa yksittäisten työläisten ydinkokemus voisi yhdyttyä ja tiivistyä. Ideologisen luomisen avulla aikaansaadut muodot, kuten taide ja kirjallisuus, palvelisivat yhteiskuntaa koulimalla sitä toverillisen yhteistyön arvoihin ja murentamalla fetisismien otetta. Käsitys kulttuurista yhteiskunnallisen tietoisuuden järjestämisen muotona leimasi proletaarista kulttuuriliikettä ja eräiden merkittävien muunnosten jälkeen johti kuuluisaan esitykseen siitä, että neuvostokirjailijat ovat ”ihmissielun insinöörejä”.

Työn tieteellinen organisoiminen

Vallankumouksen ja tuhoisan sisällissodan jälkeen kapitalististen voimien ympäröimässä valtiossa oli pakottava tarve nostaa tuotannon tasoa. Monet nyt tehtaita miehittävästä työläisistä olivat uusia tulokkaita maaseudulta. He eivät tunteneet teollisen tuotannon vaatimuksia, heillä ei ollut erityiskoulutusta eikä myöskään vallankumousta edeltävälle proletariaatille ominaisia poliittisia taustoja. Näistä syistä tuotannon tason nostaminen vaati voimakasta valtiollista väliintuloa. Lenin vaati toistuvasti, että taloudelliset perusedellytykset olisi taattava, jotta voitaisiin saavuttaa edes kynnys, jolla sosialismin rakentamisesta puhuminen ei olisi pelkkää utooppista fantasiaa. Hän teki selväksi, että tämä rakentaminen merkitsisi yhtäältä vallankumouksellisten hallintojen muodostamista Euroopan taloudellisesti kehittyneempiin osiin, mutta että

toisaalta olisi välttämätöntä myös rationalisoida takapajuksen Venäjän tuotanto pikaisesti, vaikka se tarkoittaisikin tieteellisen liikkeenjohdon periaatteiden hyväksymistä, taylorismia. Taylorismia ei esitetty millään muotoa yksiselitteisen myönteisenä ilmiönä, vaan itse asiassa vuonna 1914 Lenin kutsui sitä ”ihmisen muuttamiseksi koneen orjaksi” (Lenin [1914], 152). Uusissa olosuhteissa bolševikit alkoivat kuitenkin löytää taylorismista myös myönteisiä piirteitä. Niinpä vuonna 1918 Lenin esitti, että tämä järjestelmä, ”kuten kaikki kapitalistinen edistys”, on ”porvarillisen hyväksikäytön hienostuneen brutaaliuden ja eräiden suurimpien tieteellisten saavutusten yhdistelmä; näitä saavutuksia ovat muun muassa mekaanisen liikkeen analysointi työn aikana, turhien ja hankalien liikkeiden poistaminen, oikeiden työtapojen kehittäminen sekä parhaan kirjanpito- ja valvontajärjestelmän löytäminen jne.” (Lenin 1972 [1918]a). Leninille oli tärkeää määrittää, kuka olisi vastuussa taylorismin soveltamisesta. Vastoin vallitsevaa käsitystä taylorilaisuuden hyväksyminen osittain ei ollut osa pyrkimystä ”rakentaa sosialismia” Venäjällä. Kuten Boris Kagarlitsky toteaa:

Jokainen, joka lukee Leninin lausuntoja vuoden 1917 jälkeen avoimin mielin, näkee helposti, että bolševikit eivät pitäneet välittömänä tehtävänäään sosialistisen yhteiskunnan rakentamista vaan päinvastoin Venäjän yhteiskunnallisen ja valtiollisen kapitalismin kehittämistä saksalaiseen tapaan, koska valtiollinen kapitalismi nähtiin ”täydellisenä aineellisenä valmistautumisena sosialismiin, sosialismin kynnyksenä.” (Kagarlitsky 1988, 41.)

Valtiollisella kapitalismilla Lenin tarkoitti valtion valvomaa yksityisomistusta. Pääomaan sidoksissa olevat pakotteet ja rajoitukset säilyivät mutta valtionhallinnolliset jakelun muodot rajoittaisivat porvarillisia jakelusuhteita. Lenin teki selväksi, että toimintaa ei pitäisi esittää sosialismina. Hän korosti Buharinia ja muita vastaan: ”[M]eidän [– –] tulee kertoa työläisille näin: Kyllä, tämä on askel taaksepäin [proletariaatin diktatuurista, CB], mutta meidän on

itse löydettävä lääke ongelmiimme” (Lenin 1972 [1918]b, 301). Tämä olennainen yhteys valtiollisen kapitalismin ja taylorismin välillä tapasi hävitä aiheesta käydyistä keskusteluista, jolloin taylorististen menetelmien hyväksyminen lakkasi olemasta vain väliaikainen hätäapu ja muuttui pysyväisluonteisemmaksi. Poikkeus sääntöön oli Bogdanov, joka esitti pamflettinsa *Meždu tšelovekom i mašinoju* (Ihmisen ja koneen välissä) vuoden 1918 painoksessa taylorismin tieteellisten näkökantojen käyttämisen Venäjällä olevan perusteltua, jotta ”massojen työkyky saataisiin nostettua korkeimmalle tasolle, sopivaksi työläisten terveyden ylläpitämiselle ja kulttuuriselle kehittämiselle” (Bogdanov 1918, 15). Hän jatkoi: ”Porvarillisessa maailmassa on perehdyttävä siihen, mikä voi olla käyttökelpoista omien päämääriemme saavuttamisessa, mutta otettava se vastaan reflektoiden ja kriittisesti, tutkiskellen, mitä ja missä sitä on sopivinta käyttää, ja jätettävä kaikki hyödytön tai yksinkertaisesti tarpeeton pois. Näin me voimme nousta porvarillisen maailman yläpuolelle ja loppujen lopuksi voittaa sen niin taistelussa kuin rakentamisessakin.” (Ibidem.)

Tepsivän lääkkeen etsiminen johti ”työn tieteellistä organisoitua” (*nautšnaja organizatsija truda*, NOT) pohtivien instituutioiden ja kampanjoiden perustamiseen. Nämä jakautuivat kahteen pääsuuntaukseen, joiden molempien teoreettiset juuret olivat edellä käsitellyssä työn ja työvoiman abstraktissa ymmärtämisessä. Ensimmäisen suuntauksen johtohahmo oli Aleksei Gastev Työn keskusinstituutissa ja toisen Platon Keržentsev, ”Aikaliigan” (*Liga Vremja*) perustaja. Koska näiden suuntausten välisestä kilpailusta on jo olemassa runsaasti tutkimuskirjallisuutta (Lieberstein 1975; Bailes 1977; Sochor 1981; Johansson 1983; Beissinger 1988; Stites 1989, 145–164; Brunnbauer 2000), jossa käy ilmi Gastevin johtaman suuntauksen pääseminen lopulta niskan päälle, keskityn seuraavassa käsittelemään ainoastaan työläisten ajantajun ja tuotantoprosessin suhdetta Marxin teorian valossa.

Gastev

Gasteville *Technik* on itsessään yhteiskunnallista järjestelmää ja tietoisuutta järjestävä voima. Koneellistetun teknologian aikakautena työvoima paljastuu lopultakin vain yhdeksi energetiikan muodoksi, sillä kone ei enää ole inhimillisen työn lisäksi vaan koneen energetiikan laajentuma (Gastev 1972, 245). Moderni tehdas tekee kulttuurin ja psykologian vallankumoukselliseksi määrittäen ”yksilön ja yhteiskunnallisen organismin elämän rytmin” ja luoden uusia lakeja ja normeja, jotka eivät ole riippuvaisia yksilöiden omasta tahdosta (Gastev 1972, 241). Koneesta tulee yhteiskunnallinen ideaali, esimerkki jokaisen elämän osa-alueen organisoimisesta. *Technik* laajentuu tehtaan porttien ulkopuolelle, järjestää ajan ja tilan objektiivisella tavalla, rationaalistaa psykologisen kokemuksen ja samanaikaisesti sekä kuvailee että luo uutta todellisuutta. *Technik* yleistetään maailman matematisoinniksi ajan ja tilan mittaamisen avulla, mikä tarkoittaa kaikkien elämän ulottuvuuksien sopeuttamista laskemiseen ja todentamiseen. Tässä prosessissa on keskeistä ajan rationalisoiminen: se poistaa ja korvaa viimeisetkin rippeet niistä ruumiinorganismista rytmeistä, joiden Bücher oli näyttänyt olevan työn ja kulttuurin perinteisten muotojen perustana. Bücher oli esittänyt, että juuri ruumiillisten rytmien alistaminen mekaanisille rytmeille, työntekijän itsemääräämisoikeuden menettäminen suhteessa työprosessiin ja hänen muodonmuutoksensa pelkäsi rattaaksi suuressa koneistossa, oli tehnyt työstä tekijälleen vieraannuttavan kokemuksen. Gastev puolestaan esitti tämän kehityksen olevan vääjäämätöntä. Siihen ei pitäisi suhtautua huolestuneesti, sillä prosessin aiheuttama vieraantuminen kompensoituisi loppujen lopuksi työläisen hyväksi: yhteiskunnalliset erot tasoittuisivat, ajattelu ”mekanisoituisi” ja psykologia muuttuisi objektiivisella tavalla ”yhteiskunnallisesti normitetuksi”. Tulevaisuudessa vallitsisi ”yksilöllisen ajattelun mahdottomuus”, se olisi maailma, jossa ”ei olisi yksilöllisiä ihmisiä vaan säännöllisiä, tasoitettuja askelia, siellä olisi kasvoja vailla ilmeitä, sieluja

vailla lyyrisyyttä sekä tunteita, jotka eivät olisi mitattavissa huudolla tai naurulla vaan paine- ja taksamittarilla” (Gastev 1919, 43). ”Mekanisoitun kollektivismin” koittamisen myötä yksilöllinen ajattelu katoaisi lopullisesti yleiseen ja objektiiviseen yhteiskunnalliseen psykologiaan.

Gastev käsitteli Marxin abstraktin työn ja työvoiman käsitteitä vahvasti Wilhelm Otswaldin ”inhimilliseen energetiikkaan” tukeutuen. Hän ymmärsi ne psykologisina kategorioina, jotka sulautuvat täysin ”asentamisergetiikan tieteeseen” (*nauka ustanovotšnoi energetiki*) (Gastev 1973, 16). Marxisin korvaa teknologinen filosofia, jossa kone ei enää ole mekaaninen väline vaan järkipäiväinen ja tarkoituksenmukainen itseään säätelevä järjestelmä, joka muuntaa yhdenlaisen energian toiseksi talouden periaatteiden mukaisesti. Näin koneesta tulee talouden malli ja määrittäjä. Yksilön täytyy mukautua tähän inhimillisen yhteiskunnan järjestelmään, mikä tulee mahdolliseksi kulttuurin avulla, joka yhdistää tekniikan (*Technik*) ja ideologian. Tekniikalla ymmärretään tässä yhteydessä aineellisen kulttuurin tuottavia objektiivisiä, rationaalisia, tehokkaita ja tuottavia muotoja, kun taas ideologialla tarkoitetaan kaikkea muuta paitsi tekniikkaa; ideologia prosessoi tietoa sekä säilyttää ja välittää arvoja. Yhdessä nämä tekijät rakentavat yhteiskunnallisen todellisuuden. Työläisten ideologisena tehtävänä on auttaa yksilöitä mukautumaan yhteiskunnalliseen mekanismiin. Taylorismista ja fordismista juontuvat, Gastevin Venäjällä esittelemät tieteellisen liikkeenjohdon periaatteet ovat mukana vaikuttamassa tässä mukautumisprosessissa. Näitä periaatteita tulee soveltaa kaikkialla kulttuurin piirissä, sillä ympäristöä muokkaamalla voidaan vaikuttaa väestön kokemukseen ajasta ja tilasta. Kulttuurista tulee teknisen manipulaation aineesta siinä missä välittömästä tuotantoprosessistakin. Tekninen intelligentsija osallistuu tähän prosessiin luomalla byrokraattisen kulttuurin vastaamaan tuotannon rationalisoitua maailmaa. Erotettaessa abstrakti työ ja työvoima yhteiskunnallisista ja historiallisista tuotantomuodoista tuotannon valvonta menettää merkityksensä ja epäpolitisoituu.

Analyysi latistuu keskusteluksi siirtymisestä ”teollistumiseen *tout court*” pikemminkin kuin teolliseen kapitalismiin tai vaihtoehtoiseen järjestelmään, jonka piirteet ovat edelleen epäselvät (Thompson 1991 [1967], 383).

Aikakauden kontekstissa Gastevin ideat selvästikin tukivat keskusjohtoisen byrokratian nopeaa kehittymistä ja niin tuotantoprosessin kuin työläistenkin alistamista pääoman kartuttamiselle. Siksi ei ole yllättävää, että tällainen lähestymistapa sai merkittävää kannatusta taloussuunnittelijoiden keskuudessa. 1920-luvun alussa Gastevin suuntaus ajautui kuitenkin oppositioon suhteessa puolueen proletaariseen politiikkaan ja erityisesti suhteessa vanhan kaartin ideoihin. Sisällissodan jälkeen Lenin totesi, että ”pieni ryhmä, jota voitaisiin kutsua puolueen vanhaksi kaartiksi, nautti valtavaa ja jakamatonta arvostusta” ja että pikemminkin juuri tämä arvostus kuin ryhmän ”jäsenyyden luonne” määräsi politiikan suunnan. Hän esitti, että ”pelkkä konflikti ryhmän sisällä riittäisi jos ei viemään siltä arvostusta niin ainakin heikentämään sitä niin että ryhmä menettäisi valtansa ohjailta politiikkaa” (Lenin 1965 [1922]). Tällainen konflikti puhkesikin Saksan vallankumouksen tappion ja Leninin aktiivisesta poliittisesta toiminnasta vetäytymisen seurauksena. Se muokkasi maaperää suotuisaksi Gastevin nousulle. Eräs Gastevin ideoiden ulottuvuus koski myös byrokratiaa: kyse oli selkeästä etuoikeutetun teknisen intelligentsijan syntymisen puolustamisesta ja tästä ryhmästä oli tarkoitus lopulta tulla uuden hallitsevan luokan ydin. Bogdanov nosti tämän tulevaisuuden perspektiivin esille jo vuonna 1919, ja myöhemmin se näkyi myös Buharinin kulttuurisen vallankumouksen teoriassa, siitä huolimatta että Buharin ja Gastev yhdistivät voimansa 1920-luvun alussa (Biggart 1990, 282; Biggart 1992; Bailes 1977, 387).

Keržentsev ja Liga Vremja

Entisenä Proletkultin johtajana Keržentsev oli vakuuttunut siitä, että NOT:in kehittyminen ja tuotannon valvonta olisi mahdollista vain ruo-

honjuuritason ydinjoukkojen avulla ja laajan työläismassan tukemana. Ydinryhmät auttaisivat massoja osallistumaan tuotannon tieteellisen organisoimiseen: ”NOT ja Neuvostoliitto voivat olla merkityksellisiä ja saada aikaan tuloksia vain mikäli saamme laajan työläismassan kiinnostumaan NOT:ista ja toimimaan siinä aktiivisesti” (Keržentsev 1924a, 4). Työläisten tulee osata arvostaa NOT:in myönteisiä piirteitä ja ylittää ”lukutaidottomuutensa järjestäytyneisyyden suhteen” (Keržentsev 1924c, 36–37). Gastev ja hänen instituutinsa taas olivat epäluuloisia massoja kohtaan ja pitivät tarpeellisena voittoa puolelleen ainoastaan tehtaanjohtajien sympatiat. Gastevin pyrkimys tuottaa ulkopuolisia asiantuntijoita taloudellisten periaatteiden mukaisesti, vieden ”työläisten massalta, täysin taylorismin periaatteiden mukaisesti, aloitekyvyn ja mahdollisuuden osallistua organisoidusti rationaalistamiseen” (Bailes 1977, 390), johtaisi työläisten vihamielisyyteen NOT:ia kohtaan ja keskeisten kysymysten jäämiseen huomiotta. Keržentsev pyrki rakentamaan ”massaliikkeen työn rationaalistamista varten”. Se ”pyrkisi kannustamaan työläisiä tekemään työnsä paremmin vetoamalla näiden ylpeyteen ja oma-aloitteisuuteen”, mikä tarkoitti neuvostoliittolaisen tieteellisen taloudenhoidon järjestelmän kehittämistä ainoastaan proletariaatin luokkakohtaisten etujen pohjalta (Bailes 1977, 390). Aika oli tämän kysymyksen ytimessä, sillä tieteellinen organisointi tarkoitti ennen muuta aikaan kohdistuvaa ”tarkkaa ja säästävää asennetta”. Keržentsevin ehdottama taistelu johtaisi päinvastaiseen suuntaan kuin Gastevin ”mekanisoiu kollektivismi”: ”Taistelu ajasta edustaa taistelua maan taloudellisen jällelenrakentamisen puolesta, taistelua byrokratiaa vastaan, taistelua työkurin puolesta. Taistelu ajasta on synonyymi oblomovilaisuutta ja hultiomaisuutta vastaan kohdistuvalle protestille.” (Keržentsev 1923, 4.) Byrokratisoitumisen sijasta työväestö ottaisi työn hallintaansa ja kykenisi taistelemaan talouden tervehdyttämisen puolesta sisällissodan tuhojen jälkeen.

Gastevin vaatimus sekuntikellosta, joka kouluttaisi yksittäisiä työläisiä toistamaan stan-

dardisoidut tehtävät ja lopulta työskentelemään koneen lisäkseen, alistuen yhteiskunnallisen kulutuksen tuotannolle, perustui oletukseen aikakurin sisäistämisestä näissä prosesseissa. Tämä kuitenkin teki vaikeaksi nähdä eron ajantajun teknologisten ehtojen ja ajan mittaamisen työvoiman käytön välillä (Thompson 1991 [1967], 383). Tämän eron hämärtyminen toi esille piirteet, jotka tekivät mahdolltomaksi hyväksyä taylorismin läntisen soveltamistavan työläisten valtiossa: ”Tieteellinen tuotannon ohjaus alkoi etsiä keinoja työn tuottavuuden kasvattamiseksi pääasiassa sen tehoa kasvattamalla [– –] Kysymys työkurista esitettiin sekun yrityksen hallinnon proletariaattiin kohdistuvan painostamisen vuoksi” (Keržentsev 1990, 123). Työläisten osallistuminen tuotantoprosessien luomiseen ja toteuttamiseen sekä niiden kehittämiseen Bogdanovin ”toverillisen yhteistyön” avulla johtaisi aikakurin sisäistämiseen työpaikalla. Kurin tulisi vahvistua myös muualla yhteiskunnallisessa elämässä, jotta vieras talonpoikauskulttuuri ja byrokraatia eivät pääsisi valtaan. Tästä syystä massaliike *Liga Vremja* olisi merkityksellinen: se voisi toimia keinona kouluttaa yhteiskuntaa proletariaatin kulttuurin arvojen mukaiseksi, systematisoiden, yleistäen ja välittäen proletariaatin järjestäytyneen yhteiskunnallisen kokemuksen.

Keržentsevin ja Gastevin väliset erot olivat tosiaankin huomattavat. Paitsi että heillä oli poikkeava näkökulma massojen osallistumiseen, Keržentsev piti NOT:ia keinona tehdä koneesta kurinalaisesti työskentelevän ja järjestelmällisen työläisen alainen eikä työläisestä koneen lisäke. Liigan lehdessä ilmestyneessä artikkelissa näkemys tehtiin selväksi:

Viime aikoihin saakka emme ole pelkästään hallinneet aikaamme vaan myös olleet siitä mitä suurimmissa määrin riippuvaisia sen yhteiskunnallisen järjestelmän tai pikemminkin sen yhteiskunnallisen anarkian vuoksi, joka yhä vallitsee kapitalistisessa rakenteessa ja joka yhä vahvistuu siinä hellittämättömässä taistelussa, jota proletariaatin on käytävä kapitalismin tuhoamiseksi. Työläinen on työnsä tekemisen prosessissa toistaiseksi täysin

alisteinen koneelle; kone sanelee hänelle työnteon rytmin, kone kahlehtii työläisen itseensä kiinni ja pakottaa seuraamaan kierroksiaan; se muoaa työläisen psykologiaa, arkea, ulkoasua; se kirjaimellisesti johtaa työläistä – ja viime kädessä koko nyky-yhteiskuntaa. Sosialismin päämäärä on viedä *työn herruus koneelta*, niin että työläinen alkaa määrätä konetta. (Kaktyn 1924, 8, kursiviivattu alkuperäistekstissä.)

Näkökulma on selkeästi Gastevin näemykselle vastakkainen. Gasteville yksilön psykologia ja yhteiskunnalliset rakenteet tulisi kasvavassa määrin alistaa koneelle. Mutta näemyksessä on jotakin vielä merkityksellisempää. Liiga sijoitti ajan nykyolosuhteissa ”kaikkien yhteiskunnallis-poliittisten ja etenkin taloudellisten suunnitelmien ja yhdistelmien ytimeen” ja esitti myös, että se ”poikkeuksellinen merkitys, joka ajalla on kapitalististen valtioiden sisällä käytävässä kilpataistelussa ja näiden valtioiden välillä koko maailman mittakaavassa, vähenee huomattavasti koko ihmiskunnan siirtyessä kommunismiin” (Kaktyn 1924, 8). Tuotantoa määrävän yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan paine oli siten verrannollinen suhteessa pääoman pakotteisiin ja rajoituksiin. Tämä mittapuun oli yhä enenevässä määrin ongelmallinen nyt, kun valtiollista kapitalismia ei enää pidetty pelkkänä välttämättömyytenä, ja kun se lopulta yhdistettiin sosialismiin 1920-luvun edetessä. Ensimmäisen viisivuotissuunnitelman myötä valtiollis-kapitalistiset jakelukeinot korvasivat porvarilliset pikemminkin kuin vain rajoittivat niitä. Samalla pääoman pakotteet ja rajoitukset voimistuivat. Siksi ei ollutkaan yllättävää, että Gastevin monia varhaisia venäläisiä marxilaisia ajattelijoita myötäilevä yksiselitteinen malli työvoimasta ylihistoriallisena ilmiönä – pikemminkin kuin malli työvoimasta työn määrällisenä ulottuvuutena kapitalismissa – lopulta voitti tilanteessa, jossa taloudellinen kehitys alistettiin yhä voimakkaammin ”valtioiden väliselle kilpataistelulle koko maailman mittakaavassa”.

Liga Vremja ei siten ole kiinnostava pelkästään pyrkimyksessään edistää taloudellista

järkiperäistämistä alhaaltapäin vaan myös siinä, että se näki yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan keskeisenä tekijänä yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa kehityksessä. Jäisikö se yhteiskunnallisen valta-aseman abstraktiksi muodoksi, abstraktiksi tarpeeksi, joka todistaisi pääoman vallan, vai näivettyisikö se kuten valtio sosialismin saavuttamisen myötä? Tämä kysymys koski koko väitettä siitä, että ulkonaiset syyt kuten markkinat tai yksityisomaisuus – porvarilliset jakelusuhteet – olivat määrääviä periaatteita määritettäessä kapitalistista tuotantomuotoa.

Vaikka Liigan käytännön ohjelma vaikuttaa-kin melko naiivilta, se kuitenkin ottaa huomioon sen seikan, että teolliseen yhteiskuntaan siirtymisen tapa on yhteydessä niihin periaatteisiin, joilla tässä yhteiskunnassa aiotaan toimia. Vaikka monet Liigan julkaisuista olivat varsin epähienostuneita, ne kuitenkin nostivat esille keskeisiä kysymyksiä, joita tutkittaisiin teoreettisesti vasta paljon myöhemmin. Esimerkiksi tästä on artikkeli (Kan 1924), jossa tuodaan esille jokaisella yhteiskunnallisella muodostumalla oleva oma tapansa käyttää aikaa, minkä nähdään olevan yhteydessä ajan arvottamiseen tietynä aikakautena. Vaikka artikkelin kirjoittaja selvästi tunteeikin joitakin historiallisia muunnoksia, hänen analyysinsä päättyy yksinkertaistavaan dikotomiaan manuaalisesta ja mekanisoidusta ajan käyttämisestä. Rubinin kiistellyt tutkimukset Marxin arvoteoriasta 1920-luvun lopussa osoittivat jonkinasteista ymmärtämystä työvoiman keskeisyydestä historiallisesti ominaisena työn muotona kapitalismissa. Kuitenkin sen ymmärtäminen, millä tavoin laajalle levinnyt abstraktin, matemaattisen ajan hyväksyminen oli yhteydessä kapitalistisen tuotantomuodon syntyyn ja leviämiseen, vei vielä vuosikymmeniä (Thompson 1991 [1967]; Gurevich 1976).

Työ ja aika

Lopuksi voidaan todeta, että 1900-luvun vaih-

teen ja ensimmäisen viisivuotissuunnitelman päättymisen välillä venäläisten marxilaisten keskuudessa vallitsi merkittäviä ja keskenään erilaisia näkemyksiä työn ja ajan välisestä suhteesta. Varhaisimmissa teoksissa työvoima ymmärrettiin fysiologisesti, mutta vähitellen sen yhteiskunnallis-historiallisen erityisluonne alkoi vahvistua. Yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan kategoria, siten kuin se kehitettiin Marxin *Pääomassa*, alkoi saada kriittistä voimaa, jota vain harvat varhaiset marxilaiset olivat voineet ennakoida, ja lopulta sen avulla kyseenalaistettiin vallankumouksen jälkeisen neuvostopolitiikan kehityskaari. Siinä missä Lenin oli pitänyt taylorismin eräiden piirteiden hyväksymistä harmillisena välttämättömyytenä neuvostotalouden tervehdyttämiseksi, sen elinkyvyn säilyttämiseksi sekä uuden kansainvälisen vallankumouksellisen aallon varmistamiseksi, hänen seuraajansa tekivät yhä enenevässä määrin välttämättömyydestä hyveen ja esittivät valtiollisen kapitalismin periaatteet vastineena “socialismille yhdessä maassa”. Tällöin kamppailu kahden ”työn tieteellisen organisaation” käsitteen välillä kävi ilmeiseksi ja johti erilaisiin työvoiman käsitteisiin. Suuntaus, joka vakuutti yhteiskunnallisesti välttämättömän työajan tarpeiden olevan tulosta Venäjällä yhä vallitsevasta kapitalismista, vastusti karkeaa yritystä sulauttaa yksittäiset tuottajat osaksi tuotantomekanismia. Tämä suuntaus oli myös yhteydessä poliittisiin ohjelmiin, jotka pyrkivät demokratisoimaan tuotannon ja vastustivat yrityksiä alistaa työvoima koneen abstraktille määräysvallalle. Työajasta käytyihin keskusteluihin liittyivät siten kauaskantoiset keskustelut kapitalismin ja sosialismin luonteesta. Nämä keskustelut ovat tärkeitä pyrittäessä ymmärtämään Neuvostoliiton luonnetta ensimmäisen viisivuotissuunnitelman jälkeen. Samoin ne tarjoavat tärkeitä näkemyksiä etsittäessä vaihtoehtoisia polkuja pääoman vallan määrittämille pakoille ja rajoitteille.

Englannista suomentanut Tintti Klapuri.

Viitteet

1 Viimeaikaisesta keskustelusta Bücherin kirjan vaikutuksesta Saksassa ks. Cowan (2008, 188–198).

Lähteet

- Anderson, Perry (1979), *Considerations on Western Marxism*. London: Verso.
- Bailes, K. (1977), Aleksej Gastev and the Soviet Controversy over Taylorism, 1918–1924. – *Soviet Studies* 29 (3), 373–394.
- Beissinger, M. (1988), *Scientific Management, Socialist Discipline, and Soviet Power*. London: I. B. Tauris.
- Biggart, J. (1990), Alexander Bogdanov and the Theory of the New Class. – *Russian Review* 49 (3), 265–282.
- Biggart, J. (1992), Bukharin's Theory of Cultural Revolution. – *The Ideas of Nikolai Bukharin*. Ed. A. Kemp-Welch. Oxford: Clarendon Press, 131–158.
- Bogdanov, A. (1910), *Padenije velikogo fetišiizma*. Moskva: Dorovatovski i Tšarušnikov.
- Bogdanov, A. (1918), *Meždu tšelovekom i mašinoju*. Moskva.
- Brunnbauer, U. (2000), "The League of Time" (Liga Vremia): Problems of Making a Soviet Working Class in the 1920s'. – *Russian History/Histoire Russe* 27 (4), 461–495.
- Cloeren, H. J. (1988), *Language and Thought: German Approaches to Analytic Philosophy in the 18th and 19th Centuries*. Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- Colletti, L. (1972), *From Rousseau to Lenin: Studies in Ideology and Society*. London: New Left Books.
- Cowan, M. (2008), *Cult of the Will: Nervousness and German Modernity*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Engelgardt, B. M. (1924), *Aleksandr Nikolajevič Veselovski*. Petrograd: Kolos.
- Engels, Friedrich (1941 [1876]), The Part Played by Labour in the Transition from Ape to Man. – *The Dialectics of Nature*. London: Lawrence and Wishart.
- Gastev A. (1919), O tendentsijah proletarskoi kultury: Kontury proletarskoi kultury. – *Proletarskaja kultura* 9–10, 35–45.
- Gastev, A. (1973), *Poezija rabotšegu udara*. Moskva: Hudožestvennaja literatura.
- Gurevich, Aaron J. (1976), Time as a Problem of Cultural History. – *Cultures and Time*. Ed. L. Gardet et al. Paris.
- Kagarlitsky, Boris (1988), *The Thinking Reed. Intellectuals and the Soviet State 1917 to the Present*. London and New York: Verso.
- Kaktyn, A. (1924), Vremja, kak ekonomitišeski faktor. – *Vremja* 1, 7–11.
- Kan, I. (1924), Vremja i kultura. – *Vremja* 4, 24–31.
- Kern, Stephen (1989), *The Culture of Time and Space, 1880-1918*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Kerzhentsev, P. (1924a), Vremja – NOT – kommunizm. – *Vremja* 1, 3–6.
- Kerzhentsev, P. (1924b), NOT na hozjaistvennom fronte. – *Vremja* 4, 3–7.
- Kerzhentsev, P. (1924c), *Borba za vremja*. Moskva: Krasnaja nov.
- Kerzhentsev, P. (1990), NOT. Nautšnaja organizatsija truda. – *U istokov NOT: Zabytije diskussii i nerealizovannyje idei*. Red. E. E. Žukova. Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo universiteta, 113–151.
- Lenin, V. I. (1972 [1914]), The Taylor System – Man's Enslavement by the Machine. – *Collected Works, vol. 20*. Moscow: Progress Publishers, 152–52.
- Lenin, V. I. (1965 [1922]), Conditions for Admitting New Members to the Party: Letters To V. M. Molotov. – *Collected Works, vol. 33*. Moscow: Progress Publishers, 254–258.
- Lieberstein, S. (1975), Technology, Work, and Sociology in the USSR: The NOT Movement. – *Technology and Culture* 16 (1), 48–66.
- Marot, J. (1991), Politics and Philosophy in Russian Social Democracy: Alexander Bogdanov and the Sociotheoretical Foundations of *Vpered*. – *Canadian Slavonic Papers* XXXIII, 3–4.
- Marx, Karl (1952 [1867]), *Capital*, vol.1. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-cl/>
- Marx, Karl (1999 [1859]), *A Contribution to the*

- Critique of Political Economy*. 6.8.2011. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1850/pol-econ>
- Nuare, L. (Noiré, L.) (1925 [1880]), *Orudije truda i ego znatšenije v istorii razvitija tšelovetšestva*. Kiev: Gosizdat Ukrainy.
- Plehanov, G. V. (1953), *Letters Without Address. – Art and Social Life*. London: Lawrence and Wishart, 19–99.
- Plekhanov, G. V. (1969 [1908]), *Fundamental Problems of Marxism*. London: Lawrence and Wishart.
- Postone, Moishe (1993), *Time, Labor, and Social Domination: A Reinterpretation of Marx's Critical Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rabinbach, A. (1992), *The Human Motor: Energy, Fatigue, and the Origins of Modernity*. Berkeley: University of California Press.
- Rose, G. (1981), *Hegel Contra Sociology*. London: Athlone.
- Rubin, I. I. (1972 [1928]), *Essays on Marx's Theory of Value*. 12.7.2011. <http://www.marxists.org/archive/rubin/value/>
- Sochor, Z. A. (1981), *Soviet Taylorism Revisited. – Soviet Studies* 33 (2), 246–264.
- Steila, D. (1991), *Genesis and Development of Plekhanov's Theory of Knowledge: A Marxist Between Anthropological Materialism and Physiology*. Dordrecht: Kluwer.
- Stites, Richard (1989), *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Thompson, E. P. (1991 [1967]), *Time, Work Discipline and Industrial Capitalism. – Customs in Common*. Harmondsworth: Penguin, 352–403.
- Veselovski, A. N. (2004 [1899]) *Tri glavy iz istoritšeskoj poetiki. – Istoritšeskaja poetika*. Moskva: URSS, 200–380.

Tiedä enemmän

Idäntutkimus ilmestyy neljä kertaa vuodessa noin 100 sivun tietopakettina. Lehden teemoja ovat olleet mm. Putin, Rock, Mustameri ja Valta.

”Idäntutkimus on hauskan monipuolinen: perinteisen Venäjän talouden ja poliittisen tutkimuksen rinnalla käsitellään yhtä luontevasti vaikkapa teatteria, valokuvaa ja kirjallisuutta”
Jan Rydman, Tieteessä tapahtuu

”Tähän mennessä ilmestyneitä numeroita lukee ilokseen... Idäntutkimus on elävä ja ajan hermolla oleva lehti, joka ei tingi tasosta ja luottaa asiaan.” **Pekka Pesonen**, Helsingin Sanomat

Vuositulo 28 euroa, ulkomaille 33 euroa ja opiskelijat 18 euroa

Tilaukset:
Idäntutkimus,
VIETS ry,
Aleksanteri-instituutti,
PL 42,
00014 Helsingin yliopisto,
puh (09) 1912 3645
faksi (09) 1912 4175
viets-idantutkimus@helsinki.fi

www.helsinki.fi/idantutkimus